

УДК 792.03

Bielska Katarzyna**TWÓRCZOŚĆ SARY KANE JAKO PRZYKŁAD
KONFLIKTU TOŻSAMOŚCI WE
WSPÓLCZESNYM TEATRZE**

Бельська К. Творчість Сари Кейн як приклад конфлікту ідентичності в сучасному театрі

Сара Кейн потрясла англійський театр у 90-ті роки минулого століття і міжнародний театр на початку XXI століття. Протягом короткого періоду своєї творчості написала 6 театральних п'єс, які, подібно як творчість Самюеля Беккета, визначили нові напрями сучасної драматургії. Ця стаття представляє постать авторки, але передусім постійний символ, який присутній у її роботах. Цілісність містить аналіз усіх творів Кейн в оригіналі, а також специфіку театральних постановок.

Ключові слова: Сара Кейн, сучасний театр, драматургія, мистецька ідентичність, бруталність у мистецтві і театрі.

Bielska K. Sarah Kane's work as an example of identity conflict in contemporary theater

Sarah Kane shook the English theater in the nineties and international level at the beginning of the twenty-first century. During the short period of her work wrote six plays, which, like the work of Samuel Beckett, set new trends in contemporary drama. This paper presents not only the figure of the author, but also a symbol of versatility included in her work. An article presents the development of all Kane's plays in the original and their specific theatrical realization.

Key words: Sarah Kane, contemporary theater, dramaturgy, artistic identity, brutality of art and theater.

Бельська К. Творчество Сары Кейн как пример конфликта идентичности в современном театре

Сара Кейн потрясла английский театр в 90-е годы прошлого века, а международный театр в начале XXI века.

На протяжении короткого периода своего творчества написала 6 театральных пьес, которые, как и творчество Самюэля Беккета, определили новые направления современной драматургии. Данная статья представляет фигуру авторки, но прежде всего постоянный символ, который присутствует в ее работах. Целостность содержит анализ всех произведений Кейн в оригинале, а также специфику театральных постановок.

Ключевые слова: Сара Кейн, современный театр, драматургия, художественная идентичность, брутальность в искусстве и театре.

Sara Kane pojawia się w polskim dyskursie publicznym najczęściej przy okazji realizacji jednej z jej sztuk lub szeregu częściowych zapożyczeń dramaturgicznych. W 2001 roku «Oczyszczonych» wyreżyserował Krzysztof Warlikowski – koprodukcja warszawskiego Teatru Rozmaitości i wrocławskiego Teatru Współczesnego. W 2002 roku w koprodukcji Teatru Polskiego w Poznaniu i Teatru Rozmaitości w Warszawie wystawiono «Psychosis 4:48» w reżyserii Grzegorza Jarzyny z Magdaleną Cielecką, która za swoją rolę zdobyła nagrodę na Festiwalu w Edynburgu. «Miłość Fedry» doceniono i ukazano w Teatrze Polonia w 2007 roku. «Łaknąć» zostało wystawione w 2009 roku w Teatrze Polskim w Bydgoszczy w reżyserii Łukasza Chotkowskiego. Jako performer, dramaturg i reżyser hołduje w swojej pracy idei eksperymentu symbolicznego, sztuce brutalizmu i turpizmu co można wyłuskać mając styczność z jego twórczością. O Sarze Kane, a także Elfriede Jelinek¹ – innej równie naturalistycznej artystce – pisał w Dialogu² i Pograniczach³. W 2009 roku Teatr Konsekwentny w Warszawie wystawia «Zbombardowanych» w reżyserii i dramaturgii Marka Kality. Wszystkie sztuki Sary Kane zawitały na deskach polskich teatrów.

¹ Elfriede Jelinek – ur. w 1946r. Austriacka pisarka i feministka, laureatka nagrody Nobla w 2004r. W swoich dziełach podejmuje tematy kontrowersyjne, głównie demaskujące absurdalność obyczajowości i stereotypów społecznych, (źródło : www.wikipedia.pl).

² Dialog – czasopismo literacko – artystyczne wydawane w Warszawie od 1956r. Tematyką Dialogu jest dramaturgia współczesna : teatralna, telewizyjna i radiowa, (źródło : www.dialog.waw.pl).

³ Pogranicza – periodyk kulturalny wydawany w Szczecinie od 1994r., (źródło : www.pogranicza.pl).

Dla większości teatralnych widzów osoba autora sztuki jest efemeryczna i niedostępna, lub oddająca bezkrytycznie całość pracy reżyserowi. Możemy doświadczać «Zbombardowanych» lub «Oczyszczonych» w naszych rodzimych polskojęzycznych produkcjach. Niekoniecznie jednak jest nam znane dlaczego pod opisem spektaklu widzimy ostrzeżenia o bulwersującej treści i niecenzuralnych słowach. Opowiadać o tym i odpowiadać dlaczego, mają dziś możliwość artyści i krytycy, ponieważ Kane popełniła samobójstwo w 1999 roku. Współpracownicy artystki z Royal Court Theatre wspominają ją jako bardzo spokojną, pogrążoną w świecie swoich myśli, nierzadko przynębioną. Z kolei ojciec zwykle wspomina, że była energiczna, kochająca i wrażliwa. Nie można było odmówić jej wysokiej inteligencji i wiedzy z zakresu literatury. Jej ulubionym zespołem był Joy Division¹, ceniła Becketta² i Sylię Plath^{3,4}. Zmagająca się przez ostatnie kilka lat – jak twierdzą bliscy, lub przez całe życie – o czym mówi jej twórczość. «Moja sztuka jest tylko cieniem rzeczywistości, która jest znacznie trudniejsza do zniesienia. Łatwiej oburzać się na jej reprezentację w teatrze niż na rzeczywistość, bo łatwiej jest zrobić coś ze sztuką: zakazać, ocenzurować, zabrać teatrowi dotacje. Ale co można zrobić z tą kobietą powieszoną w lesie. Zabrać jej subwencję?»⁵ – mówiła Sara Kane. Na początku bardzo krytykowana i niezrozumiana wśród innych twórców. Po śmierci stawiana obok największych artystów teatralnych XX wieku – Samuela Becketta,

¹ Joy Division – brytyjski zespół rockowy nowej fali, założony w 1976r. Twórczość zespołu jest uznawana za posępną i depresyjną. Frontman, tekściarz i wokalista grupy cierpiał na epilepsję, zmarł śmiercią samobójczą w 1980r., (źródło : www.wikipedia.pl).

² Samuel Beckett – (1906 – 1989) irlandzki dramaturg i prozaik, współtwórca teatru absurdu. Tematyka jego dzieł oscylowała wokół skrajnie pesymistycznej wizji świata i bezsensu egzystencji człowieka. Laureat Nobla z 1969r. Tworzył w języku angielskim i francuskim. Był sekretarzem Jamesa Joyce’a, (źródło : «Kto jest kim w XX wieku»).

³ Sylvia Plath – (1932 – 1963) amerykańska poetka, pisarka i eseistka, przedstawicielka nurtu poezji konfesyjnej, czołowa postać literatury lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Zmarła śmiercią samobójczą. Na podstawie jej biografii zrealizowano film pt. Sylvia.,(źródło : «Kto jest kim w XX wieku»).

⁴ <http://savage-saints.blogspot.com/2011/06/sarah-kane-1971-1999.html> (dostęp : 02.12.2012r.).

⁵ <http://independent.pl/n/8468> (dostęp : 02.12.2012r.).

Harolda Pintera¹ i Edwarda Bonda². Nierzadko krytykowana, w swojej czteroletniej twórczości starała się zawrzeć cały przekaz odrazy dla współczesnego świata. W każdym jej dziele odnajdziemy pragnienie wolności i miłość ale też hipokryzję i konsumpcjonizm. A to w scenach samobójstwa, gwałtu, samozniszczenia, lęku i dezorientacji, które często przerażają zgromadzonych na spektaklu widzów. I w tym tkwi zagrożenie. Zagrożenie skrajnych emocji, tematów społecznego, religijnego, politycznego tabu, zagrożenie przemyśleń, pytań i odpowiedzi. Niemniej Sara Kane nie daje jednoznacznych odpowiedzi, jeśli daje je w ogóle.

«Zbombardowani»

Trzy postacie – dwóch mężczyzn i kobieta, hotelowy pokój. Kilka gwałtownych scen brutalnej seksualności, dialogi, które na pozór nie mają żadnego sensu. Kilka krótkich historii o morderstwach, gwałtach i nienawiści. Kane zawsze pokazuje, że największa przyjemność z zadawania bólu pojawia się w chwili gdy ofiara jest niewinna. W «Zbombardowanych» pojawia się więc kilka bolesnych historii, z małą różnicą. Ian – bohater w sztuce, jest mężczyzną i pada ofiara gwałtu popełnionego przez innego mężczyznę. Jedyna, występująca w sztuce kobieta znika, by po wszystkim pojawić się z płaczącym niemowlęciem, które po krótkim czasie umiera z głodu. W ostatnich scenach wszyscy są głodni. Z niewiadomego powodu właściwie, a może dlatego, że żołnierz – gwałcieciel zjadł wszystko. Ian zjadł martwe niemowlę, a żołnierz popełnił samobójstwo. Zastrzelił się bronią, którą Ian wciąż groził Kate, gdy ta nie chciała z nim. Wszystko tu jest zagmatwane i okrutne. Po co w ogóle pisać takie rzeczy, po co wystawiać takie sztuki, kto jest ich widzem? Okrucieństwo i odrętwienie społeczne, które zawsze idą w parze jak niewiedza i nienawiść. Takich par jest znacznie więcej : strach i niechęć, ciekawość i wstyd, pożądanie i przemoc, rozpacz i gniew i wiele innych. Takie pary odgrywa-

¹ Harold Pinter – (1930 – 2008) angielski dramaturg, pisarz, scenarzysta, reżyser teatralny. Laureat nagrody Nobla w 2005r. Czołowy przedstawiciel teatru absurdu, twórca tzw. komedii zagrożenia obnażającej pozorność ludzkiej komunikacji i bezradność człowieka wobec całego świata. (źródło : «Kto jest kim w XX wieku»).

² Edward Bond – (ur. 1934r.) angielski dramaturg opisujący w swoich dziełach problemy funkcjonowania mechanizmów obyczajowych we współczesnych społeczeństwach, (źródło : www.wikipedia.pl).

ją znaczącą rolę w rozwoju i chorobie współczesnych społeczeństw. Poziom okrucieństwa w «Zbombardowanych» jest nader wysoki, impulsem do napisania tej sztuki był reportaż telewizyjny opisujący wojnę w Bośni. Wszystkie zawarte opisy zbrodni są wykładnikiem zbrodni wojennej, ale nie tylko. Bo przecież morderstwa, gwałty i inne formy sadyzmu zdarzają się w każdym państwie, wiosce, mieście także w czasie pokoju, stabilizacji i dobrobytu ekonomicznego. I wcale nieprawda, że *concordia civium murus urbium*. Artystka nie szczędzi upokorzeń swoim postaciom, ale też i widzom, którzy podobnie jak jej bohaterowie mogą być oprawcami i ofiarami. Artystka kładzie nacisk na akty brutalizmu niemal w każdym szczególe, tym samym dotykając nim każdej sfery życia człowieka : seksualność, miłość, przyjaźń, głód, wojna, stagnacja, komunikacja, śmierć. Niemal w każdej płaszczyźnie ludzkiej egzystencji ujawnia się zniekształcenie. W dialogu zaobserwujemy spłaszczenie komunikatów, ale tylko pozornie, bo pod równoważnikami zdań często kryją się symboliczne przekazy. Czy możliwa jest właściwa interpretacja sztuk Kane? Kto lub co może być ku temu kierunkowskazem? Najczęściej krytycy teatralni i publicyści. Niemniej ich recenzje nie zawsze są sprawiedliwe. Tak było też w przypadku kariery Sary Kane, czy nawet samego Samuela Becketta, którego pierwsza książka została odrzucona w ponad czterdziestu wydawnictwach. Fala krytyki artystycznej zazwyczaj jest dość skondensowana. «W dziedzinie teatru na straży przewidywalności i funkcjonalności konfliktów oraz zacieklonych sporów stoją właśnie krytycy. Na tym polega ich podstawowa funkcja policyjna. Można pokusić się o stwierdzenie, że ich rola w środowisku polega często na podtrzymywaniu i nieustannym ożywianiu sporów, które od dawna nie mają istotnego znaczenia, a ich temperatura wynika wyłącznie z rytualnego podziału na zwalczające się obozy, tak ścisłego, że uniemożliwia to jakąkolwiek autorefleksję po obu stronach»¹. Te obozy upraszczając, można podzielić na konserwatystów i liberałów. Jedni akceptują i hołdują artystycznym eksperymentom, drudzy są przychylni raczej prostszej konwencji. Niemniej ich rola jest ujednolicona. «Działalność krytyka polega więc na interpelowaniu twórców, aby ci dali się wciągnąć w zdefiniowaną już przestrzeń debaty, zajęli w niej przygotowane dla nich miejsca, a także pozwolili przypisać się do określonych grup i frakcji. Dzięki pośrednictwu i ocenie

¹ P. Mościcki, *Polityka teatru. Eseje o sztuce angażującej*, Warszawa 2008, s. 216.

krytyka zostaje zatem ustanowiona również relacja pomiędzy twórcami a widownią. Powstaje pewna hierarchia artystów, która następnie determinuje przestrzeń kontaktu między twórcą a publicznością. Ma to oczywiście ścisły związek z faktem, że działający w przestrzeni medialnej krytyk jest wciąż do pewnego stopnia prawodawcą, zajmuje się ukazywaniem, ustanawianiem i podtrzymywaniem hierarchii w danej dziedzinie¹». Sara Kane w żadnym sposób nie wpisała się w smak krytyków teatralnych. Lata dziewięćdziesiąte zresztą, nawet w Anglii nie sprzyjały zbytlibertynizmowi. Także realizacja jej sztuk na scenie międzynarodowej przynosi różne efekty. Są one też uzależnione od samej obyczajowości i tematów tabu w danych kraju. Można więc przypuszczać, że krytycy teatralni w Australii lub Danii będą bardziej przychylni sztukom Kane aniżeli krytycy w Polsce lub Rosji.

«Miłość Fedry»

Fedra, tytułowa bohaterka dramatu «Miłość Fedry» rozpala w sobie miłość do swojego pasierba – Hipolita. Dochodzi do kontaktu seksualnego, niemniej Hipolit pogardza Fedrą. Tezeusz – mąż Fedry – jest rzecz jasna nieobecny, a po kraju krążą nawet pogłoski o jego śmierci. Odrzucona przez Hipolita Fedra oskarża go o gwałt, ale w końcu upokorzona popełnia samobójstwo. Tezeusz wraca rozwścieczony, w odwecie za wszystko gwałci i zabija córkę Fedry Strofę, a rozwścieczony tłum dokonuje linczu na Hipolicie. Dużo zamieszania, przemocy, aktów seksualnych, znowu jak w «Zbombardowanych» – gwałt. Sara Kane napisała antyczny dramat na nowo nadając mu tym samym współczesnego wydźwięku i nowej symboliki. «Bohaterowie «Miłości Fedry» Sary Kane poszukują miłości jak studnia wody czy jak zapalniczka ognia, ale nie umieją jej odnaleźć. Nie umiemy kochać, jesteśmy zbyt zapatrzeni w siebie, żyjemy zamknięci w skorupach własnego egoizmu. Fedra to bohaterka tragiczna. Kocha Hipolita miłością wielką, bezgraniczną, pełną nadziei i oczekiwania. Jednak nikt tak naprawdę nie jest wolny. To społeczeństwo decyduje za nas, to ono wytwarza normy postępowania i ogranicza nas. Rodzina królewska przestanie istnieć, bo tak chciało społeczeństwo²». W spektaklu znów pojawia się miłość jako motyw przewodni, często

¹ Ibidem, s. 221.

² http://www.wik.com.pl/teatr_opera/leksykon/?id=10803 (dostęp : 03.01.2013r.).

jednak ukryty. Ukryty właśnie pod skorupą wszystkich zbrodni, które czekają na widza. Zbliżenie seksualne zostało ukazane w sposób bezwzględny, brutalny i nawet stosunek Fedry i Hipolita, który nie był gwałtem ukazuje oziębłość emocjonalną i element wykorzystania. Musimy przecież pamiętać, że Fedra oddaje się Hipolitowi z nadzieją, że ten pokocha ją równie gwałtownie i silnie jak ona jego. Nie staje się tak, a w zamian za to jest ciąg samobójstw i morderstw. Dramat Kane przybliżył nam polską rzeczywistość jak żaden inny. Mówimy dużo o szacunku, ale boimy się wszystkiego co inne od nas. Oceniamy po opakowaniu zamiast szukać prawdy w środku. «Miłość Fedry» pokazuje, że przystojny chłopak nie musi być czułym kochankiem, a mówiąca pięknie o miłości dziewczyna, uczciwą żoną¹. Kane najczęściej zniekształca relacje pokazując na przemian istotę wewnętrznego zła człowieka i zubożenie społeczne, które w pewnym stopniu też jest sprawcą zbrodni i animozji. Otacza swoich bohaterów labiryntem uczuć, ale labiryntem, z którego tylko pozornie można znaleźć wyjście. W rzeczywistości ten labirynt nie ma wyjścia, a frustracja jaka narasta u bohaterów, doprowadza do okrutnych czynów, które tylko pozornie mają ich uwolnić. Tak naprawdę zamykają w jeszcze większej pułapce i doprowadzają do szaleństwa.

«Oczyszczeni»

Szpital psychiatryczny, sala gimnastyczna a może obóz koncentracyjny? Rzeczywistość jest absurdalna i przerażająca. Kilka zagubionych bohaterów, prostytutka, homoseksualizm, transseksualność. Szpital daje pozór obozowego i lekarz, który czerpie sadystyczną przyjemność w torturowaniu pacjentów. Doktor Tinker ze sztuki «Oczyszczeni» dręczy ich psychicznie i fizycznie dotykając najbardziej bolesnych sfer ich psychiki, odcinając im członki ciała i stosując inne formy przemocy. Tekst sztuki pełen jest brutalności, wulgarności, alegorii i licznych metafor. Pacjenci zakochują się w sobie jednocześnie manifestując swoją samotność i nietykalność. Wszystko łączy się w motywy przewodnie wszystkich dzieł Kane : okrucieństwo, zniekształcone akty seksualne, przemoc, emocjonalne obnażenie człowieka i miłość. Miłość, która choć dusi i maltretuje bohaterów Sary K., zawsze w jakiś sposób zwycięża. Uważa się, że «Oczyszczeni» są największym sukcesem Krzysztofa Warlikowskiego. Sam jednak reżyser

¹ Ibidem.

dość długo głowił się nad istotą ukazania scen drastycznych. «Kiedy przed dwoma sezonami Peter Zadek wystawił w Hamburgu „Oczyszczonych”, po scenie wałały się sztuczne kończyny amputowane przez Tinkera. – pisał Roman Pawłowski. – Warlikowski całą przemoc zapisaną w tekście zmienił w teatralną metaforę. (...) Umowna jest scenografia Małgorzaty Szczęśniak, która salę gimnastyczną połączyła z wnętrzem szpitala. W tej wyobrażonej rzeczywistości nic nie zdarza się naprawdę – aktor, któremu amputowano ręce, chowa je za plecami, inny wiesza się, trzymając się rękami sznura. Uderzeniami w ludzkie ciało są uderzenia w boksinerski worek. Tak przemoc ze sfery rzeczywistości przechodzi w sferę psychiki. I staje się jeszcze bardziej nie do zniesienia, bo to jest przemoc w nas¹». Dantejskość scen w spektaklu jest skondensowana i przytłacza widzów dodatkowo środowiskiem, jakie otacza bohaterów. Dezorientacja rzeczywistości, która pojawia się na scenie i jest wykładnikiem tekstu, przenika przez niewidzialny ekran i dociera do widzów. Komunikuje tym samym pewien rodzaj świadomości kulturowej, która dotyczy określonych zjawisk poruszanych gwałtownie w «Oczyszczonych». «Świadomość wywiera nie tylko właściwy sobie wpływ na podmiotowość i praxis, ale też pośredniczy w przypadku wpływu wywieranego przez inne środowiska, podobnie jak w samej dialektyce podmiotów i struktur. Ludzie nie są pasywnymi reaktorami, ale wychodzą naprzeciw rzeczywistości z postawą aktywną, nastawieniem antycypującym. Definiują, interpretują, wybierają czynniki swoich sytuacji i działają na podstawie swoich wyobrażeń i ocen²». To definiowanie wartości i zjawisk przez widzów często zapewne koliduje z pracą i formułą działalności krytyka literackiego, o której wspomniane zostało nieco wcześniej. Tem interpretacji «Oczyszczonych» może być manifestacja okrucieństwa w obozach koncentracyjnych, szpitalach psychiatrycznych czy domach opieki. Może to być też ukazanie niejednorodnych i niesprawiedliwych wzorców społecznych oraz cierpienie tych, którzy nie poddali się unifikacji.

«Łaknąć»

Sarę Kane cytuje się na całym świecie, na podstawie jej monologu miłości napisano wiele sztuk, sam zaś tekst uchodzi za najbardziej znamienne i szczere wyznanie miłości, jakie pojawiło się na deskach

¹ http://www.culture.pl/baza-teatr-pelna-tresc/-/eo_event_asset_publisher/eAN5/content/sarah-kane-oczyszczeni (dostęp : 05.01.2013r.).

² P. Sztompka, Socjologia zmian społecznych, Kraków 2010, s. 211.

teatru. «Chcę bawić się z tobą w chowanego i pożyczać ci moje ubrania i mówić ci że podobają mi się twoje buty i siedzieć na schodach kiedy się kąpiesz i masować ci kark i całować ci stopy i trzymać się z tobą za ręce i wychodzić na kolacje i pozwalać ci jeść ze swojego talerza i spotykać się z tobą w knajpce U Rudy'ego i rozmawiać jak minął ci dzień i przepisywać na maszynie twoje listy i przynosić twoje pudełka i śmiać się z twoich obsesji i dawać ci taśmy których nie będziesz słuchać i oglądać dobre filmy i oglądać złe filmy i narzekać na programy radiowe i robić ci zdjęcia kiedy śpisz i przynosić ci do łóżka kawę z bajglami i ciasteczkami i chodzić do Florenta i pić kawę o północy i pozwalać ci kraść moje papierosy i nie znajdować zapalek i opowiadać ci o programach w telewizji które widziałam poprzedniej nocy i brać cię do okulisty i nie śmiać się z twoich dowcipów i pragnąć cię rano ale nie budzić cię jeszcze i całować twoje plecy i gładzić twoją skórę i mówić ci jak bardzo kocham twoje włosy twoje oczy twoje usta twoją szyję twoje piersi i siedzieć na schodach paląc papierosy aż twoi sąsiedzi wrócą do domu i siedzieć na schodach paląc papierosy aż ty wrócisz do domu i smucić się kiedy wracasz późno i dziwić się kiedy wracasz wcześniej(...)»¹. To wyznanie bezgranicznej miłości napisane przez Sarę w «Łaknąć» rozpościera się na półtorej strony druku. Opisuje z pozoru prozaiczne czynności, zachowania, obietnice i pragnienia. Zwykle książki, kawa, poranek, papierosy, programy telewizyjne. W «Łaknąć» Sarah Kane znowu przedstawia bohatera uniwersalnego, choć niezwykłego. Monologi zastępują tu często dialogi, co sprawia, że widz jest jeszcze bliżej z bohaterami. Kane właściwie obnaża swoich bohaterów właśnie poprzez monologi. Bohaterowie w «Łaknąć» wymieniają się monologami, co sprawia wrażenie strumienia świadomości, jaki się między nimi wytworzył. W pewnym momencie można by spojrzeć na nich jak na jeden organizm podzielony na współegzystujące ze sobą organy. W monologach pojawia się refleksja nad ludzką egzystencją oraz wspomnienia bohaterów². Słynny monolog miłości w «Łaknąć» jest rdzeniem całej sztuki. Osadzony został w chaotycznych i nerwowych dialogach, z których wcale nie płyną uczucia inne niż zagubienie, niechęć, poczucie pustki i odrzucenia. A jednak pośród tego ciemnego labiryntu, znów

¹ <http://cytatyiwiersze.blox.pl/2010/12/OCZYSZCZENI-Sarah-Kane-Monolog-otwierajacy-sztuke.html> (dostęp : 05.01.2013r.).

² <http://artpapier.com/?pid=2&cid=4&aid=2485> (dostęp : 05.01.2013r.).

labiryntu i to na samym wstępie pojawia się tak rozległe i dotkliwie wyznaczenie. Obiecujące, ale jeśli reżyser nie utrzyma napięcia przez cały spektakl, widzowie na koniec mogą być rozczarowani. Sztuka jest dość krótka, dialogi prędkie i cięte jak strzały, jeśli jesteśmy zatem przypadkowymi klientami teatru możemy nic nie zrozumieć. Ale warto się wsłuchać. Sara Kane tworzyła dzieła przeznaczone głównie do wystawienia w teatrze, głównie ponieważ zrealizowała też etiudę telewizyjną *Skin*. Niemniej Wszystkie obrazy, jakie widzowie mogą doświadczać są powiązane z kulturą wysoką nawet, jeśli przejawiają sceny brutalne i prymitywne. Ich rola jednak odstaje od kanonu szeroko pojętej kultury masowej, której hołdują instytucje medialne. A media z podobną prędkością są w stanie wyprodukować i wypromować jakąś ideę, jak o niej zapomnieć. Teatr, jako bastion wysokiej kultury, ale też kino niemainstreamowe przesuwane są na późne godziny emitowania. Wcześniej czas antenowy zapełniony jest treścią, do której w razie chęci, wszyscy mogą sięgnąć¹. Bezgraniczna miłość w chaotycznym, bezwzględnym świecie, zamknięta w prostej formie, w pigułce anaforycznie skonstruowanych zdań «Łaknąć», jest kolejną sztuką angielskiej dramatopisarki, gdzie pośród postmodernistycznego zniszczenia zawsze ujawnia się dobry symbol.

«Psychosis 4:48»

Statystyki pokazują, że najwięcej samobójstw popełnianych jest nad ranem o 4:48. Być może o tej porze zmarł też Rafał Wojaczek² i Ian Curtis³, którzy odpowiednio dla polskich i angielskich odbiorców stali się symbolem tragicznej twórczości. «20 grudnia 1999r. na oddziale psychiatrycznym londyńskiego szpitala King's College nad ranem znaleziono pacjentkę, która odebrała sobie życie wieszając się w łazience na sznurowadłach wyciągniętych z własnych butów. Samobójczynią była Sarah Kane, 28-letnia dramatopisarka, przyjęta

¹ A. Sugier – Szerega, Wartości kultury popularnej w mediach [w:] *Kultura w kręgu wartości*, Lublin 2001, s. 161.

² Rafał Wojaczek – (1945 – 1971) polski poeta należący do kanonu poetów wyklętych, pisał nowatorskie, wyprzedzające swoją epokę wiersze turpistyczne i naturalistyczne, porównywany do Artura Rimbauda, zmarł śmiercią samobójczą, (źródło : «Wojaczek wielokrotny»).

³ Ian Curtis – (1956 – 1980) brytyjski wokalista i autor prekursorskich tekstów zespołu Joy Division, zmarł śmiercią samobójczą, (źródło : www.wikipedia.pl).

na oddział 2 dni z wcześniej. Rozpoznanie: depresja. Wśród rzeczy osobistych, które zostawiła był pakunek zawierający maszynopis jej ostatniej sztuki «4:48 Psychosis¹». Jest to ostatnia omówiona oraz ostatnia, jaką napisała dramatisarcka. Dla większości odbiorców jest to literacka spowiedź, dla innych opisem postępującej depresji. Bohaterka «Psychosis 4:48» chwytą się każdego ratunku, który może ocalić ją od śmierci. Rozmawia z lekarzem, przywołuje dialogi, postać i wspomnienia największej miłości i choć ostatecznie umiera wcale tego nie chce.. Woła i szuka czegoś lub kogoś, kto w ostatniej chwili złapie ją za rękę. Kane była zdezorientowana, nadwrażliwa i zagubiona, przerósł ją opisywany w tekstach świat. W stosunku do ludzi była nieufna, jak Marek Hłasko, który wciąż wątpił w to, czy zostanie właściwie zrozumiany przez przyzmat swojej twórczości – «Boje się bardzo, by nie poczytano tej nieufności za rodzaj pozy. Ale to, co odczuwam najgłębiej, a co czuje szczególnie tu, w tej sali, to tragiczna niemożność przekazywania własnego doświadczenia. Według mnie intelektualiści, których tu spotykam, reagują na to, co dzieje się w tamtym świecie wyłącznie z punktu widzenia własnej postawy moralnej, lecz nie posiadają tego strasznego, codziennego doświadczenia²». Sara K. jest bohaterką «Psychosis 4:48» a my jesteśmy widownią. I choć Kane nie żyła w kraju totalitarnym, wyznaniowym, nie była więźniem obozu koncentracyjnego, to szukała i traciła miłość walcząc o życie w gabinecie psychiatry. Ze swoim życiem czuła się jak Hłasko uwięziony systemem politycznym – «Nieszczęściem człowieka żyjącego w kraju totalitarnym jest nieopuszczające go uczucie groteski i śmieszności samego siebie... zredukowanie marzeń... zredukowanie pragnień... niemożność reagowania na świństwa widziane każdego dnia, na każdym kroku(...)»³. Takim zagubieniem otoczona jest kobieta zrozpaczona, walcząca o życie i godność w ostatniej sztuce Kane. Spektakle cieszyły i cieszą się wielką popularnością, w każdym kraju, gdzie zostały realizowane. Odtworzenie tekstu Sary K. w Teatrze Rozmaitości, przyniosło Magdalenie Cieleckiej nagrodę międzynarodową. Tekst Kane jest nad wyraz szczery. Wprowadza w ciemny i przygnębiający świat, który znów jak w poprzednich sztukach może przypominać labirynt bez wyjścia. To już nie jest na-

¹ http://trzyrzecze.pl/spektakl/10/4:48_psychosis.html (dostęp : 05.01.2013r.).

² P. Wasilewski, Hłasko Nieznany, Kraków 1991, s. 205.

³ Ibidem.

wet dramaturgia stworzona z myślą o wystawieniu sztuki w teatrze, to codzienny zapis bólu i nieumiejętności pogodzenia się ze swoim życiem¹. Odrzucona miłość, odrętwienie emocjonalne rodziców na problemy córki, droga pełna cierni i kamieni, przez którą ciężko iść, ale bohaterka chce przez nią przejść, nawet jeśli na jej końcu nikt nie będzie czekał. Podświadomie jest tego pewna, że nikt nie będzie czekał, że nic nie będzie ją czekało. Dlatego w całej swojej walce czuje, że przepada i nikt nie jest w stanie jej pomóc. I nikt jej nie pomaga. Z takim świadectwem piątej, ostatniej sztuki Sara Kane pozostawia świat. Możemy więc doświadczyć jej dzieł w Polsce, Rosji, Bułgarii, Stanach Zjednoczonych. Mamy szanse jeszcze raz znaleźć się w szpitalu psychiatrycznym/obozie koncentracyjnym, szukać miłości, tracić ją, czerpać przyjemność z najprostszych rzeczy. Niekoniecznie dowiedzieć się, ale zastanawiać nad anaforyczną budową monologu, zawartością drugiego dna i interpretować w dowolny sposób przekaz pracy Sary Kane.

Podsumowanie

Brytyjska dramatopisarka, której sztuki są obiektem wnikliwej analizy w tym artykule nie stroniła od tematów nieakceptowanych i drażliwych społecznie. Tym samym często przekraczała granice i normy, a wręcz nadawała im ironiczny i groteskowy wymiar. Pisząc o nich często je wyśmiewała, aby niczym wycofany obserwator wskazywać na obłudę i śmieszność, jaka wielokrotnie idzie za fundamentalnym spojrzeniem na świat. Sposób, w jaki robiła to Kane, był bezkompromisowy i nie pozostawiał często pola do jakiegokolwiek negacji ze strony widzów. «Niektóre przypadki omijania norm pozostają w pełni prywatne, niewidoczne, niewykryte i stąd nie mają konsekwencji społecznych. Nie inicjują procesu stawania się społeczeństwa, jednak kiedy omijanie staje się bardziej powszechne, podejmowane przez wiele jednostek, może dojść do rozbudzenia świadomości tego faktu. Coraz częstsze przypadki omijania norm mogą zostać powszechnie dostrzeżone, mimo że sprawcy pozostają niezidentyfikowani²». Kane omijała normy w sposób bardzo brutalny, jednak pozostawiała wybór – nie każdy mógł zostać widzem jej sztuk. Negacja wielu zjawisk była tak oczywista, że nie pozostawiała pola

¹ http://www.teatry.art.pl!/recenzje/448psychosis_jar/rozbrojony1.htm (dostęp : 05.01.2013r).

² P. Sztompka, op. cit., s. 236.

do sprzeciwu, a jedynie przestrzeń interpretacji. Chcąc jednak skupić się na tym dogłębnie należałoby napisać pięć oddzielnych analiz – każda dla jednej sztuki – i przeprowadzić literacko – psychologiczny dyskurs na temat doboru słów, ich znaczeń i zabiegów artystycznych. Dramatopisarka wychodziła poza konwencje, chciała edukować i nakreślać sprawy ważne, które w odrętwiałym świecie są notorycznie pomijane. Nie nastąpiła żadna zmiana poza tą, że teatr został wzbogacony o nowy prąd, a tym samym stracił artystkę, która mogła pisać i wystawiać do dziś. Zachwycać i przerażać łamiąc wszelkie normy dokonując prób zmian niemożliwych. «Przyjęta w danym społeczeństwie obyczajowość, czy szerzej kultura obyczajowa, składa się z dwóch podstawowych składników : wzory zachowań występujące w postaci zobiektywizowanej, powtarzające się regularnie w określonej zbiorowości według przyjętych schematów oraz wysoko cenione wartości, występujące w postaci symboli¹». Symbolika i wartościowanie świata były u Kane bardzo znamienne, ale nie do końca łatwe w zrozumieniu. Choć sama artystka dawała wyraźne dowody na irracjonalność wyborów i zachowań człowieka, to często były one odbierane w odwrotny do zamierzonego sposób. «Miłość jest u Kane uczuciem tak potwornie intensywnym, że nadweręża wszelkie granice. Przede wszystkim zaś granice tożsamości i płci. W kazirodczych stosunkach Grace i Grahama z «Oczyszczonych», w zmianie płci jakiej dokonuje Grace, gdy dowiaduje się o śmierci brata nie ma śladu oceny moralnej, spojrzenia z dystansu. To jest u Kane niemożliwe, bo wszystko jest walką o najwyższą stawkę – o miłość, czyli to co umożliwia przeżycie. Żadne inne okoliczności nie mają znaczenia, żadne granice nie mogą tego uczucia powstrzymać. Jest w tym niezwykle rodzaj piękna. Bowiem bohaterowie Kane mimo swego okaleczenia, bezwzględności, wykluczenia, brutalności są piękni. Być może sceną, w której owo piękno najsilniej dochodzi do głosu jest fragment «Oczyszczonych». Carl, pozbawiony języka i rąk, tańczy «taniec miłości dla Roda». Błaga nim o wybaczenie, wyznaje uczucie, aż przeradza się to w «spazmatyczny taniec rozpacz i żalu». Obraz kobiety, która karmi swojego gwałciciela oślepionego przez Żołnierza ma w sobie równie wielką moc²». Sara Kane – dwa słowa jak wy-

¹ J. Mariański, Ciągłość i zmiana religijnej kultury obyczajowej [w:] *Kultura w kręgu wartości*, Lublin 2001, s. 165.

² http://stacjakultura.pl/1,50,7777,Sarah_Kane_milosc_bez_adresata,2,artykul.html (dostęp : 06.09.2012r.).

zwanie dla teatru, dla jego twórców i widzów. Artystka zaprasza nas do spojrzenia nie tylko w głąb najciemniejszych zakamarków swojej duszy, ale przede wszystkim do spojrzenia na świat szerzej, głębiej i boleśniej. Upokarza nas powtarzając w każdej ze swoich sztuk, że ludzie są zbyt tchórzliwi, żeby dać komuś i sobie szansę na miłość, na złamanie norm, na wypowiedzenie głośnego nie, na sprzeciwienie się okrucieństwu i odrętwieniu każdego dnia. «Kane buntuje się wobec siebie, wobec swojego ciała. >>Nie zgadzam się na to, żeby być sobą<<, >>Właśnie ma załamanie nerwowe i żałuje że nie urodziła się mężczyzną – czarnym i przystojnym<<. Nie godzi się na siebie samą, a miłość jest przekroczeniem siebie. Jest więc czymś upragnionym. Jednak, kiedy miłość znika nie pozostaje już nic. Ja ustąpiło miejsca Ty, a Ty odeszło. Nie da się żyć w pustce. Na pewno nie była do tego zdolna Sarah Kane, która zawsze twierdziła, że lepiej czuć coś niż nic. «Tylko miłość może mnie uratować a miłość mnie zniszczyła» – oto co spotkało Sarah Kane¹». Artystka walczy o godność jednostki w «Zbombardowanych». W «Miłości Fedry» pokazuje jakim uciążliwym labiryntem mogą być nasze uczucia i jak wielka może nas spotkać za nie kara – kolejny obraz zapętlenia i upodlenia społecznego. O trudnej miłości i torturowaniu człowieka uprzedzeniami opowiada w «Oczyszczonych» za pomocą aktów przemocy, tortur i rozpaczliwych wyznań. «Łaknąć» wzbogaciło teatr o nieoceniony, nowatorski i boleśnie szczery monolog miłości, którym posiłkują się w swoich pracach dziś dramaturdzy na całym świecie. W «Psychosis 4:48» Kane umiera na naszych oczach. Ożywiana z rozmachem przez dramaturgów i reżyserów na całym świecie, ale jednak, umiera.

Bibliografia

Literatura:

1. Batorowicz – Wołowiec Katarzyna, Bereś Stanisław, Wojaczek wielokrotny, Wrocław 2008.
2. Krasoń Janusz, Marcinek Jadwiga, Kto jest kim w XX wieku, Kraków 1993.
3. Mariański Janusz, Ciągłość i zmiana religijnej kultury obyczajowej [w:] Kultura w kręgu wartości, Lublin 2001.
4. Mościcki Paweł, Polityka teatru. Eseje o sztuce angażującej, Warszawa 2008.

¹ Ibidem.

5. Sugier–Szerega Anna, Wartości kultury popularnej w mediach [w:] Kultura w kręgu wartości, Lublin 2001.
6. Sztopmka Piotr, Socjologia zmian społecznych, Kraków 2010.
7. Wasilewski Piotr, Hłasko Nieznany, Kraków 1991.

Internet:

8. www.wikipedia.pl
9. www.dialog.pl
10. www.pogranicza.pl
11. <http://savagesaints.blogspot.com/2011/06/sarah-kane-1971-1999.html>
12. http://stacjakultura.pl/1,50,7777,Sarah_Kane_milosc_bez_adresata,2,artykul.html
13. http://www.teatry.art.pl/!recenzje/448psychosis_jar/rozbrojonyl.htm
14. http://trzyrzecze.pl/spektakl/10/4:48_psychosis.html
15. <http://artpapier.com/?pid=2&cid=4&aid=2485>
16. <http://cytatyiwiersze.blox.pl/2010/12/OCZYSZCZENI-Sarah-Kane-Monolog-otwierajacy-sztuke.html>
17. <http://independent.pl/n/8468>
18. http://www.wik.com.pl/teatr_opera/leksykon/?id=10803
19. http://www.culture.pl/baza-teatr-pelna-tresc/-/eo_event_asset_publisher/eAN5/content/sarah-kane-oczyszczeni